

การปรับใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่

AN APPLICATION OF THE FOUR LDDHIPADA FOR THE STUDY OF THE HIGH SCHOOL STUDENTS LEVEL 6 AT SANPATONG WITTAYAKOM SCHOOL, CHIANG MAI PROVINCE

สมพร อินทรพาเพียร*

Somporn Intarapapian

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาการปรับใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ 2. เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยหาความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ข้อมูลในรูปแบบของตารางประกอบการบรรยาย

ผลการศึกษาวิจัย พบว่า การปรับใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ ในภาพรวมทั้ง 4 ด้าน อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.93 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านฉันทะ อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.09 รองลงมา ได้แก่ ด้านวิมังสา อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.07 ด้านวิริยะ อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.96 และด้านจิตตะ อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.61 ตามลำดับ

นักเรียนมีข้อเสนอแนะในการปรับใช้หลักอิทธิบาท 4 ในการเรียน ด้านฉันทะ ความพึงพอใจต่อการศึกษาเล่าเรียนมากที่สุด เมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้ว พบว่า ประเด็นการมีความปรารถนาจะศึกษาเล่าเรียนพอใจและภาคภูมิใจที่ได้เรียนหนังสือมากที่สุด รองลงมาเป็นด้านวิมังสาเดือนทนในการศึกษาเล่าเรียน เมื่อพิจารณาโดยละเอียด พบว่า ประเด็นการศึกษาเล่าเรียนจนกว่าจะสำเร็จมากที่สุด และด้านวิริยะเพียรพยายามในการเรียน เมื่อพิจารณาโดยละเอียด พบว่า มีความเพียรพยายามในการศึกษาเล่าเรียนมากที่สุด ด้านจิตตะ เอาใจฝึกฝนต่อการศึกษาเล่าเรียน เมื่อพิจารณาโดยละเอียด พบว่า ประเด็นเกี่ยวกับเอาใจใส่ต่อการศึกษาเล่าเรียนมากที่สุด

คำสำคัญ: การปรับใช้, หลักอิทธิบาท 4

* นิสิตคณะพุทธศาสตร์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ABSTRACT

The objectives of this research were: 1) To study the application of the four Iddhipada (basis for success) for the study of the high school students level 6 (grade 12) at Sanpatong Wittayakom School, Chiang Mai province and 2) To study the suggestion about application of the four Iddhipada in the study of the high school students level 6 (grade 12) at Sanpatong Wittayakom School, Chiang Mai province. The data was analyzed by frequency, percentage, mean and standard deviation.

The results were found as follows: The application of the four Iddhipada for the study at the high school students level 6 (grade 12) Sanpatong Wittayakom School, Chiang Mai province was totally analyzed in four aspects at good level ($X=3.93$). Each aspects was respectively sorted in descending order: Satisfaction (Chanda) was good level at ($X=4.09$), thoughtfulness (Vimamsa) was good level at ($X=4.07$), Perseverance (Viriya) was good level at ($X=3.96$), and Mind control (Citta) was good level.

The students level 6 (grade 12) at Sanpatong Wittayakom School also respectively suggested that they applied aspiration for their study from satisfaction item the most, they had be intended and be proud to study. When considering in detail, find out: If they remind themselves in education, they would succeed in their studying. From the most item about effort to study, they applied effort for studying, at the final they applied thoughtfulness for study from the most paid attention item to study.

Keywords: Application, Four Iddhipada

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งสัจธรรมที่สอนเรื่องความจริงของชีวิตและธรรมชาติที่ทุกคนสามารถศึกษาค้นคว้า พิสูจน์ ทดลองให้รู้จริงเห็นด้วยตนเองตลอดเวลา พระพุทธศาสนายังเป็นศาสนาแห่งเหตุและผลที่สอนเรื่องการใช้เหตุผลในการนำความคิดแก้ปัญหาอย่างถูกวิธีซึ่งสอดคล้องกับหลักวิทยาศาสตร์ ที่สำคัญพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาที่สอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ให้รู้แจ้งเป็นจริงด้วยตนเองก่อนแล้วจึงเชื่อ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงมีคุณค่าและความสำคัญควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักที่สำคัญในสังคมไทยมีบทบาทและอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยในด้านการเมืองการปกครอง สังคม เศรษฐกิจ ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ตลอดจนหล่อหลอมรวมจิตใจของคนไทยให้มีคุณธรรมและจริยธรรมได้เป็นอย่างดี นอกจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติแล้ว วัดหรือสถาบันสงฆ์ก็จัดเป็นสถาบันที่สำคัญและมีบทบาทที่สำคัญต่อชนชั้นของสังคม

ทุกระดับตลอดมา ดังนั้น วัดหรือสถาบันสงฆ์จึงนับได้ว่าเป็นสถาบันที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยและเป็นสถานที่สำคัญของพุทธศาสนิกชนอันเป็นที่พึ่งทางใจที่จะขาดเสียมิได้¹

สภาพสังคมปัจจุบันเป็นการศึกษาหมาทางด่วน ในโลกในเวลานี้สอนให้คนเป็นคนฉลาด ฉลาดแล้วไม่ควบคุมความฉลาด ไม่มีอะไรควบคุมความฉลาดเพราะศีลธรรมสูญไปหมดแล้ว ถ้าเป็นสมัยโบราณก็จะมีศีลธรรม วัฒนธรรม ประเพณี คอยกำกับควบคุมความฉลาด อย่างฉลาดผิดทาง ปัจจุบันสูญเสียสิ่งเหล่านั้นไปหมดแล้ว ความฉลาดก็อิสระเสรีเอาไปใช้เห็นแก่ตัวก็ยิ่งเห็นแก่ตัวมากยิ่งขึ้น การศึกษาในปัจจุบันให้แต่ความฉลาดเพียงอย่างเดียวไม่มีอะไรควบคุมความฉลาด เราเรียกว่า การศึกษาหมาทางด่วน²

เด็กในโลกยุคนี้เติบโตขึ้นในท่ามกลางสังคมที่สะดวกสบายมากกว่ายุคก่อน หลายอย่างในชีวิตได้มาง่ายเพราะผู้ปกครองเลี้ยงดูบุตรหลานด้วยวัตถุ เช่น เงิน คอมพิวเตอร์ เกมส์ เป็นต้น ซึ่งเป็นผลทำให้ความใฝ่เรียนลดลงรวมถึงความละเอียดจากครูที่หวั่นรายได้เสริมจากการสอนพิเศษ จึงเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เด็กนักเรียนรุ่นใหม่ขาดทักษะในการเรียนรู้หลาย ๆ ด้าน ที่สำคัญเด็กไทยมีความอดทนต่ำและเคยชินกับความสบายไม่สู้งานหนัก เด็กควรรู้จักฝึกฝนช่วยเหลือตัวเอง อาจลำบากบ้าง แต่นั่นคือการฝึกความอดทน ฝึกแก้ไขปัญหาต้องเริ่มจากให้เขาช่วยเหลือตัวเองให้ได้ก่อน จากนั้นให้เด็กได้ลองแก้ไขปัญหาบ่อย ๆ ง่ายบ้าง ยากบ้าง โดยดูตามวัยของเด็กเป็นหลัก รวมไปถึงการฝึกให้เขารู้จักที่จะขอความช่วยเหลือในยามจำเป็นก็เป็นเรื่องที่เขาควรจะต้องเรียนรู้ด้วย การสร้างนิสัยใฝ่รู้ใฝ่เรียนไม่สามารถสอนในห้องเรียนได้ต้องอาศัยกิจกรรมที่เหมาะสมสร้างแรงจูงใจ โดยธรรมชาติ เด็กไทยก็เหมือนเด็กทั่วโลกคือมีความอยากรู้ อยากเห็น อยากทดลอง แต่ไม่ได้รับการสนับสนุนให้เลือกทำ เลือกเรียนหรือเลือกกิจกรรมที่ชอบ เพื่อสร้างแรงจูงใจให้เด็กอยากเรียนรู้ การฝึกให้เด็กมีประสบการณ์ตรงโดยเรียนรู้จากประสบการณ์จริงจะช่วยให้เด็กเข้าใจบทเรียนได้ง่ายและเป็น การส่งเสริมให้เด็กได้มีโอกาสศึกษาใฝ่เรียนรู้ด้วยตนเอง ตามหลักจิตวิทยาการศึกษาถือว่า แรงจูงใจเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้เรียนสร้างกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างแท้จริง

การศึกษาให้ถูกทางดำเนินไปตามขั้นตอนและทำให้ประสบความสำเร็จได้นั้น ตามหลักการแห่งพระพุทธศาสนาต้องดำเนินตามหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งแปลว่า ความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรมเครื่องให้บรรลุถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ด้วยหลักอิทธิบาท 4 อันประกอบไปด้วย (1) ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น (2) วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น (3) จิตตะ ความเอาใจใส่ฝึกฝนในสิ่งนั้น (4) วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น³ ธรรม 4 อย่างนี้ ย่อมเนื่องถึงกัน แต่ละอย่างมีหน้าที่เฉพาะของตน ฉันทะ คือความพอใจในฐานะเป็นสิ่งที่ตนถือว่าดีที่สุดในที่มนุษย์เราควรจะได้ ข้อนี้เป็นกำลังในอันแรกที่ทำให้เกิดคุณธรรมข้อต่อไป วิริยะ คือความพากเพียรหมายถึงการกระทำที่ติดต่อกัน ขาดตอนเป็นระยะยาวจนประสบความสำเร็จ คำนี้มีความหมายของความกล้าหาญเจืออยู่ด้วยส่วนหนึ่ง จิตตะ หมายถึงความไม่ทอดทิ้งสิ่งนั้นไปจากความรู้สึกทำสิ่งซึ่งเป็นวัตถุประสงค์นั้นให้เด่นชัดอยู่ในใจเสมอ คำนี้รวมความหมายของคำว่าสมาธิอยู่ด้วยอย่างเต็มที่ วิมังสา หมายถึงความสอดส่องในเหตุผลแห่งความสำเร็จเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้รวมความหมายของคำว่าปัญญาไว้อย่างเต็มที่

¹ พระครูประพัฒน์วรธรรม, “ทัศนคติของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิต”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2548), หน้า 1.

² พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะคือหน้าที่, (นครศรีธรรมราช: สำนักพิมพ์นาครบรรทัด, 2534), หน้า 35.

³ ที.ป. (ไทย) 11/231/233.

โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นโรงเรียนรัฐบาล ประเภทโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดใหญ่และเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาแห่งแรกของอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ด้านการจัดการเรียนการสอนได้ใช้หลักคุณธรรมจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการพัฒนา เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ มีทักษะชีวิตบนพื้นฐานแห่งการศึกษา ในแต่ละปีการศึกษาโรงเรียนได้จัดให้มีการเข้าค่ายคุณธรรมจริยธรรมเป็นประจำทุกปี ซึ่งได้ผลเป็นที่น่าพอใจในระดับหนึ่ง แต่เมื่อขาดช่วงไปไม่ต่อเนื่องก็ทำให้นักเรียนมีพฤติกรรมเหมือนเดิม เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเรียนของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 6 โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาหรือหลักอริยบท 4 มาปรับใช้ในการเรียนของนักเรียนและศึกษาถึงข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับใช้หลักอริยบท 4 ในการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 6 เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการเรียนของนักเรียนในโรงเรียนสันป่าตองวิทยาคมและจักเป็นประโยชน์ต่อสถาบันการศึกษาอื่น ๆ ในการพัฒนาผู้เรียนให้ดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องตามหลักการแห่งพระพุทธศาสนาต่อไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการปรับใช้หลักอริยบท 4 ในการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปรับใช้หลักอริยบท 4 ในการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดกลุ่มประชากร คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2557 โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 450 คน ทำการสุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางขนาดกลุ่มตัวอย่างของ Krejcie and Morgan จากกลุ่มประชากรจำนวน 450 คน ได้กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาวิจัย 210 คน ซึ่งผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2557 ตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 210 คน

2. การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ดังนี้

2.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์โดยการหาค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

2.2 การปรับใช้หลักอริยบท 4 ในการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ ทำการวิเคราะห์โดยหาค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

2.3 เกณฑ์การพิจารณาค่าเฉลี่ยเกี่ยวกับการปรับใช้หลักอริยบท 4 ในการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ มีดังนี้

ช่วงค่าเฉลี่ย การแปลความหมาย

4.50 - 5.00	ระดับความคิดเห็น/อยู่ในระดับมากที่สุด
3.50 - 4.49	ระดับความคิดเห็น/อยู่ในระดับมาก
2.50 - 3.49	ระดับความคิดเห็น/อยู่ในระดับปานกลาง
1.50 - 2.49	ระดับความคิดเห็น/อยู่ในระดับน้อย
1.00 - 1.49	ระดับความคิดเห็น/อยู่ในระดับน้อยที่สุด

ทฤษฎีเกี่ยวกับการนำหลักธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตของนักเรียน

การประยุกต์หลักธรรมที่จะนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตของนักเรียนมีหลายทฤษฎีด้วยกันทั้ง ปรัชญาซิกโลกตะวันออกและตะวันตกได้เสนอทฤษฎีที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต คือ ผู้ที่ต้องการดำเนินชีวิตให้เจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นในด้านการศึกษา หรืออาชีพการงานก็ตามพึงปฏิบัติตามหลักทฤษฎี ดังต่อไปนี้

1. จักร 4 (หลักแห่งความเจริญ) ปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองที่เรียกว่า จักร (ธรรมประจตุลลึงส์ที่นารถไปสู่จุดหมาย) ซึ่งมี 4 ข้อ คือ⁴

1.1 ปฏิรูปเทสวาสะ เลือกอยู่ที่เหมาะสม คือ เลือกหาถิ่นที่อยู่ หรือแหล่งเล่าเรียนดำเนินชีวิตที่ดี ซึ่งมีบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่อำนวยแก่การศึกษาพัฒนาชีวิต การแสวงหาความรู้ การสร้างสรรค์ความดีงามและความเจริญก้าวหน้า

1.2 สัมปยุตตสัมมาปฏิบัติ สะสมเสวนาคณดี คือ รู้จักเสวนาคบหา หรือร่วมหมักกับบุคคลผู้รู้ ผู้ทรงคุณ และผู้ที่จะเกื้อกูลแก่การแสวงหาธรรมหาความรู้ ความก้าวหน้าองงาม และความเจริญโดยธรรม

1.3 อุตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ถูกวิธี คือ ดำรงตนมั่นอยู่ในธรรมและทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ตั้งเป้าหมายชีวิตและการงานให้ตั้งมั่นแน่วแน่ และนำตนไปถูกทางสู่จุดหมาย แน่วแน่ มั่นคง ไม่พราสา่ย ไม่ไถลเลื่อนแซ

1.4 ปุพเพตปญญา มีทุนดีได้เตรียมไว้ ทุนดีส่วนหนึ่ง คือ ความมีสติปัญญา ความถนัด และร่างกายดี เป็นต้น ที่เป็นพื้นมาแต่เดิม และอีกส่วนหนึ่ง คือ อาศัยพื้นเดิมเท่าที่ตัวมีอยู่ รู้จักแก้ไขปรับปรุงตน ศึกษาหาความรู้ สร้างเสริมคุณสมบัติ ความดีงาม ผูกพันความชำนาญเตรียมไว้ก่อนแต่ต้น ซึ่งเมื่อมีเหตุต้องใช้ก็จะเป็นผู้พร้อมที่จะต้อนรับความสำเร็จสามารถสร้างสรรค์ประโยชน์สุข และก้าวหน้าสู่ความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป⁵

2. หลักธรรมอิทธิบาท (หลักแห่งความสำเร็จ) ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้นๆ ที่เรียกว่า อิทธิบาท (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี 4 ข้อ คือ⁶

2.1 ฉันทะ มีใจรัก คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มีใจสักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

⁴ อ.จตุกก. (ไทย) 21/13/50.

⁵ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมนุญชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา. 2541),

⁶ ที.ป. (ไทย) 11/231/233.

2.2 วิริยะ พากเพียรทำ คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดทิ้ง ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

2.3 จิตตะ เอาจิตฝึกฝน คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นเสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

2.4 วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลย บกพร่อง ขัดข้อง เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ดียิ่งขึ้นไป ตัวอย่างเช่น ผู้ทำงานทุกๆ ไป อาจจำสั้น ๆ ว่า รักษา สุขงาน ใส่ใจงาน และทำงานด้วยปัญญา⁷

3. หลักธรรมมูลธรรม

ในทางปฏิบัติอาจสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ 2 อย่างข้างต้นนั้นได้ ด้วยการปฏิบัติตามหลักคุณธรรม (หลักการสร้างความเจริญของงามแห่งปัญญา) 4 ประการ⁸

1. สัมปรีตสังเสวะ เสวนาผู้รู้ คือ เอาใจใส่สดับตรับฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอน แสวงหาความรู้ ทั้งจากตัวบุคคลโดยตรงและจากหนังสือหรือสื่อมวลชน ตั้งใจเล่าเรียน ค้นคว้า หมั่นปรึกษาสอบถามให้เข้าถึงความรู้ที่แท้จริง

2. สัทธัมมัสสวนะ ฟังดูคำสอน คือเอาใจใส่สดับตรับฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอน แสวงหาความรู้ ทั้งจากตัวบุคคลโดยตรง และจากหนังสือหรือสื่อมวลชน ตั้งใจเล่าเรียน ค้นคว้า หมั่นปรึกษาสอบถามให้เข้าถึงความรู้ที่แท้จริง

3. โยนิโสมนสิการ คิดให้แยบคาย คือ รู้ เห็น ได้อ่าน ได้ฟังสิ่งใด ก็รู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง โดยแยกแยะให้เห็นสภาวะและสืบสาวให้เห็นเหตุผลว่านั่นคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น จะเกิดผลอะไรต่อไป มีข้อดี ข้อเสีย คุณโทษอย่างไร เป็นต้น

4. ธรรมานุธรรมปฏิบัติ ปฏิบัติให้ถูกหลัก นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนรับฟังและตรึงตรองเห็นชัดแล้ว ไปใช้หรือปฏิบัติหรือลงมือทำให้ถูกต้องตามหลักตามความมุ่งหมาย ให้หลักย่อยสอดคล้องกับหลักใหญ่ ข้อปฏิบัติย่อยสอดคล้องกับจุดหมายใหญ่ ปฏิบัติธรรมอย่างรู้เป้าหมาย เช่น สันโดษเพื่อเกื้อหนุนการงาน ไม่ใช่สันโดษกลายเป็นเกียจคร้าน เป็นต้น⁹

4. หลักธรรมพหุสูต คือ จะศึกษาเล่าเรียนอะไร ก็ทำตนให้เป็นพหุสูตในด้านนั้น ด้วยการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แจ่มแจ้งชัดเจนถึงขั้นครบ องค์คุณของพหุสูต (ผู้ได้เรียนมาก หรือผู้คงแก่เรียน) 5 ประการ คือ¹⁰

1. พหุสูตตา ฟังมาก คือ เล่าเรียน สดับฟัง รู้เห็น อ่าน สัมผัสความรู้ในด้านนั้นไว้มากมายกว้างขวาง

2. ธตา จำได้ คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำเรื่องราวหรือเนื้อหาสาระไว้ได้แม่นยำ

3. วจสา ปริจิตา คล่องปาก คือ ท่องบ่น หรือใช้พูดอยู่เสมอจนคล่องแคล่วชัดเจน ใครสอบถามก็พูดชี้แจงแถลงได้

⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมานุชีวิต, หน้า 36.

⁸ อ.จตุกก. (ไทย) 21/248/332.

⁹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมานุชีวิต, หน้า 67.

¹⁰ อ.จตุกก. (ไทย) 22/87/129.

4. มนสานุเปกขิตา เจนใจ คือ ใส่ใจนึกคิดจนเจนใจ นึกถึงครั้งใดก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัดเจนมองเห็นโล่งตลอดไปทั้งเรื่อง

5. ทิฏฐิยา สุปฏิวิทูรา ขบได้ด้วยทฤษฎี คือ เข้าใจความหมายและเหตุผลแจ่มแจ้งลึกซึ้ง รู้ที่ไปที่มา เหตุผลและความสัมพันธ์ของเนื้อความและรายละเอียดต่าง ๆ ทั้งภายในเรื่องนั่นเองและที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอื่นๆ ในสาขาวิชาหรือทฤษฎีนั้นปรุโปร่งตลอดสาย¹¹

แนวคิดเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท 4 ไปปรับใช้ในการเรียนของนักเรียน

หลักแนวคิดในเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรมสำหรับนำไปปรับประยุกต์ใช้กับการศึกษาเล่าเรียนของนักเรียนโรงเรียนสันป่าตองวิทยาคมให้ประสบความสำเร็จ ได้แก่ หลักแนวคิดเรื่องอิทธิบาท 4 ต่อไปนี้จะได้นำเสนอเป็นลำดับ ดังนี้

อิทธิบาท คือ คุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ 4 อย่าง

1. ฉันทะ พอใจรักใคร่ในการศึกษาเล่าเรียน
2. วิริยะ เพียรประกอบในการศึกษาเล่าเรียน
3. จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในการศึกษาเล่าเรียนไม่วางธุระ
4. วิมังสา หมั่นตรិตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น¹²

วิเคราะห์ศัพท์ที่มาและความหมาย

อิทธิ คือ ความเจริญ ความมั่งคั่ง ความสำเร็จ คุณเครื่องให้สำเร็จกิจนั้นๆ ฤทธิ เดช, อิฐ วุฑฺฒิย์, อิ, ฤสโยโค, คำฤทธิ์ไทยใช้ในความหมายว่า อำนาจศักดิ์สิทธิ์ หรือการกระทำอะไรๆ ได้พิเศษกว่าคนอื่น. ส. ฤทธิ.¹³

บาท คือ ราก รากไม้ ขา ตีน เท้า ซื่ออวัยวะสำหรับยืนและเดิน. วิ. ปทติ เตนาคติ ปาโทช ปชชเต อเนนาคติ วา ปาโท ๕ ปท คติมหิ, โณ. โมคข ลง ฌณิ ปัจ. เกี่ยวกับสัตว์ ปาท แปลว่า เท้าหลัง หุตถ แปลว่า เท้าหน้า.¹⁴

อิทธิบาท คือ ธรรมอันยังผู้ปฏิบัติให้ถึงความสำเร็จ คุณเครื่องให้สำเร็จ คุณเครื่องให้สำเร็จ ความประสงค์ตามเป้าหมาย ปฏิบัติหาแห่งความสำเร็จ¹⁵

ฉนฺท คือ สภาพผู้อาศัยจิตนอนอยู่, ความตั้งใจ, ความพอใจ, ความชอบใจ, ความปรารถนา, ความต้องการ, ความอยาก ความอยากได้ ความมุ่งหมาย ความยินดี ความรัก ความรักใคร่ ความสมัคร ความสมัครใจ ความเต็มใจ ความอยู่ในอำนาจ อธิยาศัย ตัณหา พระเวท. ฉนฺท อิจฺฉาย, อ. ส. ฉนฺท.¹⁶

วิริย คือ ความเพียร ความพยายาม ความกล้า ความกล้าหาญ ความเข้มแข็ง ความบากบั่น ความบึกบึน ความอดทน กำลัง เดช อานุภาพ. วิ. วีเร สารู วีรณ วา กมฺม วิริย ๕ วิธินา วา อีริยิตพฺพ ปวตฺ

¹¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมญูชีวิต, หน้า 68.

¹² ปิ่น มุกกันต์, แนวการสอนธรรมตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2514), หน้า 226.

¹³ พันตรีประยุทธ์ หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, 2540), หน้า 268.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 268.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 111.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 268.

เตตพพนฺติ วิริยํ ๗ วิริ, วิริ เป็นบทหน้า อีรฺ ชาติ ในความเป็นไป ฌย. ปัจจัย รัสสะ อี ที่ วิ และตันธาตุ ลบที่สุด ชาติ ถ้าเอา วิริ เป็นบทหน้า ลบ ธิ และที่สุดธาตุ ลง รฺ อาคม. ดูวิริย ด้วย. (วิริย) ความกล้า ๗๗ ความหมั่น ความเข้มแข็ง ความบากบั่น ความบากบั่น ความอดทน กำลัง เดช. วิ. วีรานํ ภาโว กมฺมํ วา วิริยํ. ฌย. ปัจ. รูป ๗ 371.)¹⁷

จิตต คือ ความคิด วิ. จินฺตณํ จิตตํ ๗ อ. เอกจิตต มีความคิดเป็นอันเดียวกัน มีความคิดเป็นแนวเดียวกัน, ความไพเราะ ความงาม ๗๗ จิตตฺ จิตฺติกรณ, อ.¹⁸

วิมฺสน, วิมฺสา (อิติ.) คือ การทดลอง การไต่สวน การสอบสวน การพิจารณา การเลือกเฟ้น ความทดลอง ๗๗. มานํ วิมฺสํ โส. เทวภาวะ มา แปลง อา เป็น อี มฺ เป็นวฺ มานํ เป็นศัพท์ต้นลง ยุ ปัจ. นาม กิตกั ศัพท์หลัง ลง อา อิติ.¹⁹

อิทธิ แปลว่า ฤทธิ์ ใคร่อยากมีฤทธิ์บ้าง อยากมีด้วยกันทุกคน ทำให้จึงพากันอยากมีฤทธิ์ ก็ เพราะว่า ถ้ามีฤทธิ์แล้วทำอะไรก็สำเร็จ แม้แต่เรื่องยาก ๆ ก็ทำได้สำเร็จ และเมื่อทำได้สำเร็จแล้วก็เป็ผลดี อเนกประการ

ต่อไปนี้จะศึกษาหลักธรรมที่สำคัญหมวดหนึ่งสำหรับเด็กนักเรียนมัธยมศึกษา โรงเรียนช้างกลางประชนากูล ชื่อว่า อิทธิบาท อิทธิ แปลว่า ฤทธิ์ บาท แปลว่า ทางปฏิบัติ รวมกันเข้าเป็นศัพท์เดียว อิทธิ บาท แปลว่า ทางปฏิบัติให้บังเกิดฤทธิ์²⁰

เหตุแห่งความล้มเหลว ในโลกนี้ประวัติศาสตร์ยืนยันว่า ได้มีนักทำงานชั้นเยี่ยมอยู่คนหนึ่ง สามารถทำงานที่ย่งยากสลับสนที่สุด แต่ได้รับผลสมความมุ่งหมายเป็นอย่างดี ท่านผู้นั้นคือพระพุทธเจ้า

ยกตัวอย่าง พระองค์ทรงออกผนวช ทรงตั้งวัตถุประสงค์ไว้ว่าจะแสวงหาโมกขธรรมให้ได้ พระองค์ ก็ได้โมกขธรรมสมประสงค์ ครั้นได้ตรัสรู้แล้วจะทรงประกาศพระศาสนา ก็ทรงตั้งวัตถุประสงค์ไว้ว่า จะทรงประดิษฐานพระศาสนาให้มั่นคงมีบริษัทบริษัแล้วจึงจะปรินิพพาน พระองค์ก็ทรงทำได้สำเร็จ งานที่ยกมาเป็น ตัวอย่างทั้งสองนี้ไม่ใช่ง่าย ๆ เลย ย่งยากลำบากเหลือประมาณ ทั้งมีศัตรูคู่แข่งอยู่รอบทิศ เราจึงยอเยี่ยงได้เต็มปากว่า พระองค์เป็นนักทำงานชั้นเยี่ยมของโลก เมื่อทรงงานจนทรงประสบการณอย่างพอเพียงแล้ว พระองค์ 5 ทรงสรุปว่า เหตุแห่งความล้มเหลวของคนทำงานมีอยู่ 4 อย่าง คือ ความเบื่อหน่าย ความเกียจคร้าน ความทอดธุระ และความง้อเขลา สี่อย่างนี้คือเหตุแห่งความล้มเหลวที่สำคัญที่สุด²¹

อิทธิบาท จากความสันตติจิตเจเนของพระศาสดานี้แหละ พระองค์ได้ทรงสรุปวิธีปฏิบัติไว้ 4 ประการเหมือนกัน เรียกว่า อิทธิบาท 4 ดังนี้

ทางล้มเหลว		ทางสำเร็จ
ความเบื่อหน่าย	แก้ด้วย	ฉันทะ
ความเกียจคร้าน	แก้ด้วย	วิริยะ
ความทอดธุระ	แก้ด้วย	จิตตะ
ความง้อเขลา	แก้ด้วย	วิมังสา

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 660.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 259.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 669.

²⁰ ปิ่น มุฑกันต์, แนวการสอนธรรมตามหลักสูตรนักธรรมตรี, หน้า 226.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 228.

ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา สี่อย่างนี้ท่านจึงเรียกว่าอิทธิบาท แปลว่า ทางแห่งความสำเร็จ การศึกษาเล่าเรียนอิทธิบาทแต่ละข้อนั้น ควรสนใจจุดสำคัญ คือ

1. ความหมาย
2. ประโยชน์ของอิทธิบาท 4
3. โทษของการขาดอิทธิบาท 4
4. วิธีปฏิบัติเพื่อให้เกิดมีอิทธิบาท 4

อิทธิบาทข้อที่ 1 ฉันทะ

1. **ความหมายของฉันทะ** หมายถึง ความรักงาน คือ พอใจในงานที่ตนทำ เช่น เป็นนักเรียน รักการเรียน เป็นครูรักการสอน เป็นพระรักความเป็นนักบวช เป็นตำรวจรักการปราบปรามโจรผู้ร้าย เป็นชาวนารักการปักดำเก็บเกี่ยว ฯลฯ อย่างนี้เรียกว่า ฉันทะ

2. **ประโยชน์ของฉันทะ** ฉันทะนี้เป็นข้าศึกโดยตรงกับความเบื่อหน่ายเมื่อมีฉันทะแล้วทำให้ไม่เบื่อหน่าย ไม่รู้สึกท้อแท้ในการทำงาน ตรงกันข้าม ฉันทะทำให้เกิดกำลังใจภายในที่จะสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ดีตนรัก เพราะฉะนั้น เมื่อมีความรักเกิดขึ้นแล้วงานที่หนักก็กลายเป็นเบา ที่ยากก็จะกลายเป็นง่าย ดูแต่หนุ่ม ๆ สาว ๆ รักกันก็แล้วกัน ถึงแม้จะต้องบุกน้ำลุยโคลน หรือผานป่าช้าดังเสือไปหาคนรักก็กล้าทำได้ และเมื่อได้คุยกับคนรักก็ลืมง่วง ลืมเหนื่อย ลืมหิว ถึงคนรักงานที่ตนทำก็แสดงลักษณะคล้าย ๆ กัน ไม่ต้องอื่นไกล ดูแต่พระสงฆ์นี้ก็ได้อีก เพราะรักสมณธรรมมิใช่หรือ ถึงกับยอมโกนผมโกนคิ้ว ทรมานตนอยู่อย่างอดอยากปากแห้ง ประโยชน์ของฉันทะเป็นอย่างนี้

3. **โทษของการขาดฉันทะ** ก็ทำให้คนขาดกำลังใจ เบื่องานอันเป็นหน้าที่ของตน เมื่อเบื่อแล้วก็ทอดทิ้ง กลายเป็นคนทำงานจืดจาง ทั้งนี้ควาโน้นแต่ไม่ได้เรื่องสักอย่าง คนอย่างนี้ไม่มีทางก้าวหน้าในกิจการ

4. **วิธีปฏิบัติเพื่อให้เกิดฉันทะ** เมื่อเราคิดจะทำสิ่งใด ต้องปลุกฉันทะขึ้น คือ ทำความพอใจรักใคร่ในงานนั้นก่อน ที่ท่านใช้ภาษาว่า ฉันทะ ชนติ (ทำความพอใจให้เกิดขึ้น) การที่จะทำเช่นนั้นได้ต้องพิจารณาให้เห็นผลได้ผลเสีย คือ ถ้าทำงานนั้นจะเกิดผลดีอย่างไร และถ้าไม่ทำจะเกิดผลเสียอย่างไร เมื่อเห็นผลได้ผลเสียแล้วฉันทะย่อมจะเกิดขึ้น

โดยทำนองเดียวกัน ถ้าเราจะให้คนอื่นทำงานสิ่งใด เราก็ควรจะต้องชี้ผลได้ผลเสียให้เขาเข้าใจ เพื่อช่วยปลุกฉันทะขึ้นในใจของเขา ซึ่งถ้าเป็นงานใหญ่อาศัยคนหมู่มาก เช่น ทำสงคราม การปลุกฉันทะก็ยังต้องทำเป็นการใหญ่ จนรู้สึกว่าพลรบทั้งหลายเกิดขวัญและกำลังใจเพียบพร้อมแล้วจึงประกาศสงคราม ในหมวดธรรมทั้งหลายที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เราก็สังเกตได้ว่า พระองค์ทรงแสดงผลได้ผลเสียไว้มาก เพื่อให้เกิดฉันทะแก่ผู้ปฏิบัติ²²

อิทธิบาทข้อที่ 2 วิริยะ

1. **ความหมายของวิริยะ** หมายถึง ความเพียรพยายามในการทำงานนั้น คือ เมื่อตนมีฉันทะที่จะทำงานใดแล้ว ก็ลงมือทำ และตามธรรมดาการทำงานนั้น เราจะต้องประสบกับสิ่งที่ไม่พอใจหลายอย่าง เช่น ความเหน็ดเหนื่อย ความร้อน ความหนาว ความหิวกระหาย ความง่วง และบางอย่างก็ขาดความเพลิดเพลินเจริญใจ อดตาหลับขับตานอน วิธีทางการทำงานเป็นอย่างนี้ จะต่างกันบ้างก็แต่จะมากหรือ

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 229.

น้อยเท่านั้น เพราะฉะนั้น คนทำงานที่ดีจึงต้องมีความกล้าหาญ คือ กล้าที่จะเผชิญกับอุปสรรคดังกล่าวมาแล้ว เพื่อมุ่งทำงานให้สำเร็จ ความกล้าเผชิญอุปสรรคนั้นแหละที่ท่านเรียกว่า วิริยะ

2. ประโยชน์ของวิริยะ โดยตรงก็คือกำจัดความเกียจคร้านเสียได้ ถ้าพิจารณาให้ยาวความไป เราจะเห็นว่า งานต่าง ๆ ที่จะสำเร็จได้ผลดี ผู้ทำจะต้องทำให้ถูกต้องตามหลักวิชา ถูกตามจังหวะและเหตุการณ์แวดล้อมของแต่ละงาน ยกตัวอย่างเช่น เราขุดบ่อจะเอาน้ำ ก็จะต้องขุดต่อเนื่องลงไปจนถึงน้ำและใส่ปลอกกันบ่อพังเรียบร้อยแล้วจึงหยุด ถ้าใครขุดบ่อแบบขุดๆ หยุดๆ เดือนละสอกละคืบ จะเป็นอย่างไร บ่อที่ขุดแล้วก็จะพังทับถมลงไปต้องขุดกันใหม่ซ้ำไป แต่การที่คนเราจะทำงานต่อเนื่องได้ดังนี้ต้องอาศัยวิริยะในใจ

3. โทษของการขาดวิริยะ ก็คือจะต้องเป็นคนอ่อนแอ หนີที่ยากบากไปหาที่ง่าย ไม่มีทางทำอะไรสำเร็จเป็นชิ้นเป็นอัน และนั่นก็หมายความว่า เขาจะขาดความก้าวหน้าในงานของตน

ผลร้ายอย่างหนึ่งที่จะตามมาก็คือ คนประเภทนี้จะเป็นคนที่เต็มไปด้วยงานอาภูล (งานค้าง) ถ้าเป็นข้าราชการทอดทิ้งให้งานค้างไว้มากๆ ก็ไม่ได้เลื่อนชั้น เลื่อนตำแหน่ง กลับจะถูกกลดโทษ ถ้าเป็นพลเมืองทั่วไป ในครอบครัวก็จะเต็มไปด้วยงานค้าง ก่องานไว้อย่างไรแต่ไม่มีอะไรเห็นผล คนที่มีงานอาภูลมากๆ นั้นจะกลายเป็นคนสมองเสื่อม จนเป็นคนหย่อนสมรรถภาพในที่สุด

4. วิธีปฏิบัติเพื่อให้เกิดวิริยะ คือ (1) เร่งปลุกฉันทะขึ้นให้มาก แล้วฉันทะจะหนุนให้เกิดวิริยะ และ (2) คบหาสมาคมกับคนที่ขยันขันแข็ง อย่างมั่วสุมกับคนเกียจคร้านเขื่อนแซ²³

อิทธิบาทข้อที่ 3 จิตตะ

1. ความหมายของจิตตะ หมายถึง ความเอาใจใส่กับงานที่ตนทำ พุ่งงายๆ คือ หมั่นตรวจตราดูแล เอาใจจดจ่อไว้กับงานของตน ถ้าเป็นนักเรียนก็สนใจกับการศึกษาเล่าเรียนของตนให้มาก อย่างสม่ำเสมอตลอดเวลา

2. ประโยชน์ของจิตตะ เรื่องการทำงานนั้นเป็นทฤษฎีพิเศษ คือ งานแทบทุกอย่างมักมีความเปลี่ยนแปลง หรือแปรเปลี่ยนไป ผิดจากที่ผู้ทำคาดการณ์ไว้ ทั้งนี้เพราะขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมหลายประการ ยกตัวอย่างเช่น เราปลูกบ้านเรือน เราคิดเหมือนกันว่า ประตูหน้าต่างจะต้องติดกลอนไว้เพื่อกันขโมย แล้วก็ได้มอบหมายให้คนเฝ้ารักษาคอยปิดเปิดแล้วด้วย ถึงกระนั้นก็นอนใจไม่ได้ เพราะว่าตัวคนเฝ้านั้นเองอาจเผลอเผลอ ไม่ได้ลงกลอน ขโมยก็เข้าบ้านได้ นี่ยกตัวอย่าง เราจะป้องกันเหตุดังกล่าวได้ด้วยตนเองเป็นคนมีอิทธิบาทข้อจิตตะ คือ เอาใจใส่ตรวจตราอยู่เสมอ จริงอยู่ ความเสียหายบางอย่างย่อมอยู่นอกวิสัย แม้เราจะตรวจตราอยู่อย่างไอก็เสียหายจนได้ แต่ถ้ามีจิตตะเอาใจฝักใฝ่อยู่แล้ว ตนก็จะแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันทั่วทั้งที่เหมือนคนที่ดูแลบ้านเรือนของตนดี ย่อมชนของมีค่าออกจากบ้านได้ทันก่อนไฟจะลามมาถึง

3. โทษของการขาดจิตตะ คือ งานที่ตนลงลงทุนลงแรงทำไว้นั้น จะเสียหายโดยไม่รู้ตัว หรือรู้ตัวเมื่อมันสายเกินแก้เสียแล้ว

4. วิธีปฏิบัติเพื่อให้เกิดจิตตะ เมื่อท่านจะทำงานสิ่งใด จงพยายามศึกษารายละเอียดของงานนั้นให้เข้าใจ เราใช้สำนวนอีกอย่างหนึ่งว่า “ความต้องการของงาน” คือ ให้รู้งานที่เราจะทำนั้นมันต้องการอะไรบ้าง ยกตัวอย่างเช่น จะปลูกต้นไม้ เราก็ต้องรู้ความต้องการของงานปลูกต้นไม้ที่ว่า ต้องรดน้ำเวลาไหน ให้ปุ๋ยกี่วันครั้ง อากาศอย่างไร อะไรเป็นศัตรูพืช ? ต้องการร่มแดด อากาศ ทางลม ฯลฯ อย่างไร เมื่อได้ศึกษาความต้องการของงานดีแล้วก็ตรวจตราให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 230.

ในวงการขนาดใหญ่ เขาถึงกับจ้างผู้ตรวจงานไว้ และผู้ตรวจงานก็วางแผนการตรวจทำตารางปฏิบัติงานไว้พร้อม เพื่อกันเผื่อ แม้ทางปฏิบัติธรรมพระพุทธรูปเจ้าก็ทรงวางแผนไว้กันเผื่อ นั่นคือ ทรงวางหลักอธิปไตยปัจเจกชนไว้ให้²⁴

อิทธิบาทข้อที่ 4 วิมังสา

1. ความหมายของวิมังสา หมายถึง การใช้ปัญญาประกอบการทำงานปัญญาที่ว่านี้ก็ได้แก่วิชาความรู้ และความรู้สำคัญที่จะนำออกใช้ก็คือ ความรู้เรื่องงานที่ตนทำนั่นเอง เริ่มแต่รู้จักงานที่ทำว่าเราทำอย่างไร มีขอบเขตแค่ไหน รู้จักผลได้ผลเสียของงาน รู้จักวิธีทำงานให้ได้ผลดี วิธีทุ่มแรงทุ่มเวลาและเพิ่มผลงาน การใช้ปัญญาพิจารณางานของตนนี้แหละที่เรียกว่า วิมังสา

2. คุณของวิมังสา วิมังสาก็คือปัญญา เป็นแสงสว่างพอใจถอยออกมาเทียบกับสิ่งภายนอกเสียก่อนก็ได้ คนเรามักจะมีมือมีเท้าสมบูรณ์ แต่ก็ยังจำเป็นต้องมีอวัยวะอื่นอีกอย่างหนึ่ง คือ ตา เวลาทำงานเราจะต้องอาศัยลิ้มตามดูด้วย (เช่น เขียนหนังสือ) เราจึงจะรู้ว่าตัวหนังสือที่เขียนนั้นเรียบร้อยหรือไม่ และแม้มีตาแล้วในที่บางแห่งยังต้องมีแสงสว่างช่วยให้มองเห็นอีกด้วย จึงจะทำให้ไม่ผิด วิมังสาถ้าจะเปรียบเหมือนตา หรือเหมือนแสงสว่างนั่นเอง นอกจากช่วยให้เราทำงานไม่ผิดแล้วยังช่วยให้เรามองเห็นลู่ทางที่จะทำงานให้ได้ผลดีขึ้นด้วย

ชี้ให้เห็นความเจริญของโลกในส่วนรวมด้วยก็ได้ ในสมัยก่อนยานพาหนะอย่างดีก็มีม้า โค ช้าง เกวียน เรือต่อเรือแจว แต่อาศัยที่มนุษย์เราใช้วิมังสาประกอบการทำงาน คิดค้นเรื่อยมา จนถึงมีรถยนต์ เรือยนต์ รถไฟ เครื่องบิน และยานยนต์ นานาชนิดไฟฟ้า ปากกา ดินสอ การพิมพ์ วิทยุ โทรเลข โทรศัพท์ ที่เราเห็นอยู่ทุกวันนี้ วิวัฒนาการมาด้วยแรงวิมังสาทั้งสิ้น

3. โทษของการขาดวิมังสา คือ ทำงานอย่างผิดๆ ถูกๆ ทำผิดจริงๆ ทำด้วยความมึนงง เปลืองทุน เปลืองแรง และเปลืองเวลา เพราะผู้ทำโง่เขลา

4. วิธีปฏิบัติเพื่อให้เกิดวิมังสา เมื่อจะทำงานสิ่งใดต้องศึกษาวิธีทำให้แม่นยำ และวิจัยหาวิธีทำที่ดีกว่า ถ้าเป็นงานใหญ่หรือตนไม่แน่ใจ ก็จัดให้มีการประชุมระดมปัญญา ระดมสมอง (Brainstorming) ของหมู่คณะเข้าช่วย หรือปรึกษาหารือท่านผู้รอบรู้ประกอบด้วย²⁵

ประโยชน์พิเศษ

ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนแรกว่า นักทำงานเป็นจำนวนมาก ซึ่งตั้งใจทำงานเป็นอย่างดี แต่ต้องเสียกำลังใจเพราะผลสะท้อนที่ตนไม่คาดฝัน เช่น ถูกตำหนิตีเตียน ถูกใส่ความ จนถึงถูกจับกุมไปลงโทษก็มี คนสำคัญๆ บางท่านถึงกับถูกประการชีวิตก็มีไม่ต้องพูดถึงคนธรรมดาอย่างเราๆ ท่านๆ

เหตุสำคัญประการหนึ่งก็เนื่องมาจากทฤษฎี (วิธี) ทำงาน ผิดพลาดทางวิธีทำไม่ใช่ผิดทางเจตนาร้าย

อิทธิบาททั้งสี่ข้อนี้ เป็นทฤษฎีที่สมบูรณ์ พระพุทธเจ้าทรงวางแนวป้องกันอันตรายไว้ให้ด้วยแล้ว ข้อสำคัญผู้ปฏิบัติจงพยายามปฏิบัติให้ครบ และให้เหมาะ (ที่เรียกว่า ธัมมานุสรมปฏิบัติ) จะได้ผลดีแน่

เพื่อความจำง่าย เกี่ยวกับความหมายของอิทธิบาทสี่ ท่านจะจำไว้เตือนใจตัวเองดังนี้ก็จะได้ผลดีแน่ว่า จันทะ-เต็มใจทำ, วิริยะ-แข็งแรงใจทำ, จิตตะ-ตั้งใจทำ, และวิมังสา-เข้าใจทำ อิทธิบาท 4 นี้ทำให้งาน

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 231.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 232.

การศึกษาเล่าเรียนของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาโรงเรียนสันป่าตองวิทยาคมสำเร็จสมประสงค์ หากงานนั้นไม่เหลือวิสัยที่จะพึงทำสำเร็จได้

ผลการวิจัย

ผลการวิจัย พบว่า การนำหลักอิทธิบาท 4 ไปใช้ในการดำเนินชีวิตของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ ในภาพรวมทั้ง 4 ด้าน อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.93 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านฉันทะ อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.09 รองลงมา ได้แก่ ด้านวิมังสา อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.07 ด้านวิริยะ อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.96 และด้านจิตตะ อยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.61 ตามลำดับ ซึ่งสามารถแยกเป็นรายด้าน ได้ดังนี้

1) ด้านฉันทะ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.09 เมื่อพิจารณารายข้อ เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ รายข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อที่ 2 นักเรียนมีความพอใจภาคภูมิใจที่ได้เรียนหนังสือ ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.45 รองลงมาได้แก่ ข้อที่ 1 นักเรียนมีความสุขในการมาเรียนหนังสือ ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.27 และรายข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยสุด ได้แก่ ข้อที่ 5 นักเรียนมีความพอใจทุกวิชาที่เรียน ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.89

2) ด้านวิริยะ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.96 เมื่อพิจารณารายข้อ เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ รายข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อที่ 1 นักเรียนเพียรพยายามในการเรียน ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.25 รองลงมาได้แก่ ข้อที่ 2 นักเรียนขยันในการทำกิจกรรม ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.21 และรายข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยสุด ได้แก่ ข้อที่ 4 นักเรียนพยายามอ่านบทเรียนล่วงหน้า ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.63

3) ด้านจิตตะ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.61 เมื่อพิจารณารายข้อ เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ รายข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อที่ 1 นักเรียนเอาใจใส่การศึกษาเล่าเรียน ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.34 รองลงมาได้แก่ ข้อที่ 3 นักเรียนตั้งใจทำงานที่ครูมอบหมาย ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.31 และรายข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยสุด ได้แก่ ข้อที่ 6 นักเรียนตั้งใจไม่คุยกันในเวลาเรียน ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.79

4) ด้านวิมังสา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.07 เมื่อพิจารณารายข้อ เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ รายข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อที่ 7 นักเรียนเตือนตนในการศึกษาเล่าเรียน มีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.48 รองลงมาได้แก่ ข้อที่ 6 นักเรียนตัดสินใจให้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.37 และรายข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยสุด ได้แก่ ข้อที่ 1 นักเรียนอ่านหนังสือทบทวนบทเรียนทุกวัน ซึ่งมีค่าแปลผลอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.69

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัย พบว่า

1) ด้านฉันทะ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า เด็กนักเรียนโรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม นั้น ได้มีใจรักในการศึกษาเล่าเรียน คือ พอใจจะศึกษาเล่าเรียนและทำด้วยใจรัก ต้องการให้เป็น

ผลสำเร็จอย่างดีแห่งการศึกษาเล่าเรียน มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลสำเร็จแห่งการศึกษาเล่าเรียนเท่านั้น ซึ่ง ปิ่น มุกกันต์ ที่ได้กล่าวไว้ว่า ฉันทะนี้เป็นข้าศึกโดยตรงกับความเบื่อหน่ายเมื่อมีฉันทะแล้วทำให้ไม่เบื่องาน ไม่รู้สึกท้อแท้ในการทำงาน ตรงกันข้าม ฉันทะทำให้เกิดกำลังภายในที่จะสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ตนรัก เพราะฉะนั้น เมื่อมีความรักเกิดขึ้นแล้วงานที่หนักก็กลายเป็นเบา ที่ยากก็จะกลายเป็นง่าย ดูแต่หนุ่มสาว รักกันก็แล้วกัน ถึงแม้จะต้องบุกน้ำลุยโคลน หรือผ่านป่าช้าดงเสือไปหาคนรักก็กล้าทำได้ และเมื่อได้คุยกับคนรักก็ลืมง่วง ลืมเหนื่อย ลืมหิว ถึงคนรักงานที่ตนทำก็แสดงลักษณะคล้ายกัน ไม่ต้องอื่นไกล ดูแต่พระสงฆ์นี้ก็ได้อีก เพราะรักสมณธรรมมิใช่หรือ ถึงกับยอมโกนผมโกนคิ้ว ทรมานตนอยู่อย่างอดอยากปากแห้ง ประโยชน์ของฉันทะเป็นอย่างนี้ สอดคล้องกับ สารภี จันทรศรีนิวล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การนำหลักจริยธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันของประชาชนอำเภอพรหมคีรีจังหวัดนครศรีธรรมราช” ผลการศึกษาวิจัย พบว่า “ประชาชนมีการนำหลักจริยธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยรวมอยู่ในระดับมาก

2) ด้านวิริยะ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า นักเรียนโรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม มีความพากเพียรในการศึกษา คือ ขยันหมั่นเล่าเรียน หมั่นกระทำการสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ตลอดจนเชื่อฟังคุณพ่อคุณแม่และครูอาจารย์ด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ท้อถอย ไม่ท้อถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จการศึกษาเล่าเรียน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของปิ่น มุกกันต์ ที่ว่า ประโยชน์ของวิริยะโดยตรงก็คือกำจัดความเกียจคร้านเสียได้ ถ้าพิจารณาให้ยาวความไป เราจะเห็นว่า งานต่างๆ ที่จะสำเร็จได้ผลดี ผู้ทำจะต้องทำให้ถูกต้องตามหลักวิชา ถูกตามจังหวะและเหตุการณ์แวดล้อมของแต่ละงาน ยกตัวอย่างเช่น เราขุดบ่อจะเอาน้ำ ก็จะต้องขุดต่อเนื่องลงไปจนถึงน้ำและใส่บล็อกกันบ่อพังเรียบร้อยแล้วจึงหยุด ถ้าใครขุดบ่อแบบขุดๆ หยุดๆ เดือนละสอกละคืบ จะเป็นอย่างไร บ่อที่ขุดแล้วก็พังทลายลงไปต้องขุดกันใหม่ซ้ำไป แต่การที่คนเราจะทำงานต่อเนื่องได้ดังนี้ต้องอาศัยวิริยะในใจ

3) ด้านจิตตะ ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า เด็กนักเรียนโรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม เอาจิตฝึกฝืน คือ จังจิดรับรู้ในการศึกษาเล่าเรียน และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นเสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของปิ่น มุกกันต์²⁶ ที่ว่าประโยชน์ของจิตตะ เรื่องการทำงานนั้นเป็นทฤษฎีพิเศษ คือ งานแทบทุกอย่างมักมีความเปลี่ยนแปลง หรือแปรเปลี่ยนไป ผิดจากที่ผู้ทำคาดการณ์ไว้ ทั้งนี้เพราะขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมหลายประการ ยกตัวอย่างเช่น เราปลูกบ้านเรือน เราคิดเหมือนกันว่า ประตูหน้าต่างจะต้องติดกลอนไว้เพื่อกันขโมย แล้วก็ได้มอบหมายให้คนเฝ้ารักษาคอยปิดเปิดแล้วด้วย ถึงกระนั้นก็นอนใจไม่ได้ เพราะว่าตัวคนเฝ้านั้นเองอาจเผลอเผลอ ไม่ได้ล็อกกลอน ขโมยก็เข้าบ้านได้ นี่ยกตัวอย่าง เราจะป้องกันเหตุดังกล่าวได้ก็ด้วยตนเองเป็นคนมีอิทธิบาทข้อจิตตะ คือ เอาใจใส่ตรวจตราอยู่เสมอ จริงอยู่ ความเสียหายบางอย่างย่อมอยู่นอกวิสัย แม้เราจะตรวจตราอยู่อย่างไอก็เสียหายจนได้ แต่ถ้ามีจิตตะเอาใจฝึกฝืนอยู่แล้ว ตนก็จะแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันทั่วทั้งที่ เหมือนคนที่ดูแลบ้านเรือนของตนดี ย่อมมีคนของมีค่าออกจากบ้านได้ทันก่อนไฟจะลามมาถึง

4) ด้านวิมังสา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า เด็กนักเรียนโรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้องในการศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัตถุประสงค์ วิเคราะห์แก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ดียิ่งขึ้นไป ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด

²⁶ อ้างอิงแล้ว, แนวการสอนธรรมตามหลักสูตรนักธรรมตรี. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2514).

ของปิ่น มุกกันต์ ที่ว่าคุณของวิมangsa วิมangsaก็คือปัญญา เป็นแสงสว่างพอใจถอยออกมาเทียบกับสิ่งภายนอกเสียก่อนก็ได้ คนเรามักจะมีมือมีเท้าสมบูรณ์ แต่ก็ยังจำเป็นต้องมีอวัยวะอื่นอีกอย่างหนึ่ง คือ ตา เวลาทำงานเราจะต้องอาศัยลิ้มตาด้วย (เช่น เขียนหนังสือ) เราจึงจะรู้ว่าตัวหนังสือที่เขียนนั้นเรียบร้อยหรือไม่ และแม้มีตาแล้วในที่บางแห่งยังต้องมีแสงสว่างช่วยให้มองเห็นอีกด้วย จึงจะทำไมผิด วิมangsaถ้าจะเปรียบเหมือนตา หรือเหมือนแสงสว่างนั่นเอง นอกจากช่วยให้เราทำงานไม่ผิดแล้วยังช่วยให้เรามองเห็นเส้นทางที่จะทำงานให้ได้ผลดีขึ้นด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะการนำหลักอิทธิบาท 4 ไปใช้ในการเรียน

การนำหลักอิทธิบาท 4 ไปใช้ในการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ จะเห็นว่า ต้องใช้หลักอิทธิบาท 4 เป็นหลักในการปฏิบัติ กล่าวคือ หลักอิทธิบาท 4 อันได้แก่ คือ ด้านฉันทะ (ความพอใจรักใคร่ในการเล่าเรียน) ด้านวิริยะ (ความเพียรประกอบการเล่าเรียน) ด้านจิตตะ (ความเอาใจใส่ใฝ่ในการเล่าเรียนไม่วางธุระ) และด้านวิมangsa (ความหมั่นตรองพิจารณาเหตุผลในการเล่าเรียน) ตลอดจนใช้นโยบายของรัฐเป็นกรอบ กล่าวคือ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศาสนาและวัฒนธรรมต้องประสานความร่วมมือในการกำหนดนโยบายและแผนงานต่างๆ ให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์แห่งปัญญาข้างต้น

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากการวิจัย พบว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่ โดยรวมได้นำหลักอิทธิบาท 4 ไปใช้ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ดังนั้น ด้านฉันทะ โรงเรียนควรจัดกิจกรรมส่งเสริมสนับสนุนนักเรียนให้มีฉันทะ โดยจัดเป็นโครงการรักการอ่าน เป็นต้น ด้านวิริยะ โรงเรียนควรจัดกิจกรรมส่งเสริมสนับสนุนนักเรียนให้มีวิริยะ โดยจัดเป็นโครงการแข่งขันการอ่านได้อ่านเป็น เป็นต้น ด้านจิตตะ โรงเรียนควรจัดกิจกรรมพัฒนานักเรียนให้มีจิตตะ โดยจัดเป็นโครงการฝึกสมาธิภาวนาก่อนเรียน 5 นาที เป็นต้น ด้านวิมangsa โรงเรียนควรจัดกิจกรรมพัฒนานักเรียนให้มีวิมangsa โดยจัดเป็นโครงการทดลองวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงเรื่องการเรียนรู้ของตนเอง เช่น โครงการโครงการแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ เป็นต้น

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรศึกษาถึงการนำหลักหัวใจนักปราชญ์ไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่
- 2) การศึกษาความพึงพอใจของผู้ปกครองนักเรียนที่มีต่อการให้บริการของโรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่
- 3) ความคิดเห็นเกี่ยวกับพฤติกรรมทางจริยธรรมของครูโรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่
- 4) การนำหลักพรหมวิหารธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันของครูโรงเรียนสันป่าตองวิทยาคม จังหวัดเชียงใหม่

เอกสารอ้างอิง

พระไตรปิฎก

พระสุตตันตปิฎก

อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต (ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)

ปิ่น มุทุกันต์. **แนวการสอนธรรมตามหลักสูตรนักธรรมตรี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2514.

พระครูประพัฒน์วรธรรม. "ทัศนคติของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิต". **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2548.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ธรรมบุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2541.

พุทธทาสภิกขุ. **ธรรมะคือหน้าที่**. นครศรีธรรมราช: สำนักพิมพ์นครบรรณ, 2534.

พันธุ์ประยุทธ์ หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมคธ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, 2540.